

Jiddis nyelvű irodalom

Komoróczy Szonja Ráhel

A jiddis nyelv

- 11-13. század
- Sum-városok (שׁו"ם) / Regensburg-környéke
- Fúzió: héber-arámi (לשון קודש), német, ó-francia/ó-olasz
- Mittelhochdeutsch
- Keresztesháborúk, pestis
- szláv elem
- Két fő dialektus: nyugati és keleti jiddis
- Chmielnitzky

A jiddis szociolingvisztikája

- Pidgin, kreol, nyelv
- Max Weinreich

אַ שפּראַך איז אַ דיאַלעקט מיט אַן אַרמיי און אַ פֿלאַט

- Külső többnyelvűség
- Belső többnyelvűség
- Diglosszia

Isaac Bashevis Singer (1902-1991)

"A Svéd Akadémia komoly megtiszteltetése nem csak nekem szól: az elismerés a jiddis nyelvnek is szól. Annak a nyelvnek, amelyik száműzetésben létezik, amelynek nincs saját országa, nem támogatja egyetlen kormány sem, amelynek nincsenek sem fegyverei és töltényei, sem pedig hadserege vagy háborús stratégiája, hogy megvédje önmagát. Annak a nyelvnek, amelyet a nem-zsidók és a felvilágosodott zsidók egyaránt megvetnek."

Hugo Gryn (1930-1996)

"A családdal főképp magyarul beszéltünk. De ha az unokatestvérek jöttek látogatóba, jiddisül. Aztán amikor a *Fräulein* a közelben volt, akkor németül. Ha a szomszédok átjöttek, illendőségből csehül beszéltünk. De ruténul te csak alig tudtál, ruténül csak én beszéltem jól a családból, mert én Beregkisfaludról származom."

Kertész Imre, *Sorstalanság*

Tőle hallottam azt is, hogy "finneknek" mondjuk őket. De csakugyan, ha kérdezed tőlük, honnan valósiak, azt felelik - ha ugyan méltónak találják rá egyáltalában -, hogy "fin Minkács" például, amin Munkácsot értik; vagy: "fin Sadarada", s ez meg például - ki kell találni: - Sátoraljaújhely. (...) Mindenütt ott láthatóak, munkánál, menetnél vagy appelnél a sorban, amint ütemesen előre-hátra himbálózva mormolják magukban kifogyhatatlanul, mint valami soha le nem törleszthető adósságot: az imádságukat. (...) Egymás közt, a lettekkkel, a zsidók nyelvét használják, de tudnak még németül, tótul, s ki tudná, hogyan még mindenhogy: csak magyarul nem - hacsak nem üzletről van szó, persze. Egy ízben - sehogy se tudtam elkerülni - úgy hozta a szerencse, hogy a kommandójukba csöppentem. - *Reds di jiddis?* - hangzott első kérdésük. Mikor mondtam nekik, sajna bíz' nem: végeztek velem, leszerepeltem, úgy néztek, mintha levegő, vagy még inkább semmi se volnék. Próbáltam szólni, észrevétni magam - mindhiába. - *Di biszt nist ká jid, d'biszt á ségec* - rázták fejüket.

מה נשתנה

מה נשתנה מיט וואָס פֿאַרענדערט זיך **הלילה הזה** די נאַכט פֿון פסח **מכל הלילות** פֿון אַלע נעכט פֿון אַ גאַנץ יאָר?

שְׁבֹכַל הַלֵּילוֹת אַלע נעכט פֿון אַ גאַנץ יאָר **אָנוּ אוֹכְלִין** עסט מיר אונדז **חֶמֶץ וּמֶצָה** וויל מיר, עסט מיר חמץ, וויל מיר, עסט מיר מצה, אָדער **הַלֵּילָה הַזֶּה** די נאַכט פֿון פסח **כֹּלּוֹ מֶצָה** עסט מיר אונדז נאָר מצה. האָב איך דיך שוין געפֿרעגט איין קשיא.

די צווייטע קשיא וועל איך דיך פֿרעגן: **שְׁבֹכַל הַלֵּילוֹת** אַלע נעכט פֿון אַ גאַנץ יאָר **אָנוּ אוֹכְלִין** עסט מיר אונדז **שָׂאָר יִרְקוֹת** אַנדערע קרייטעכצער, אָדער **הַלֵּילָה הַזֶּה** די נאַכט פֿון פסח **כֹּלּוֹ מָרוֹר** עסט מיר אונדז נאָר מרור. האָב איך שוין געפֿרעגט צוויי קשיות.

די דריטע קשיא וועל איך פֿרעגן: **שְׁבֹכַל הַלֵּילוֹת** אַלע נעכט פֿון אַ גאַנץ יאָר **אֵין אָנוּ מְטַבִּילִין** טינקט מיר אונדז נישט איין **אָפִּילוֹ פֶּעַם אַחַת** ניט אַמאָל איין מאָל. אָדער **הַלֵּילָה הַזֶּה** די נאַכט פֿון פסח **שְׁתֵּי פְּעָמִים** טינקט מיר אונדז איין צוויי מאָל: איין מאָל גרינץ פֿון פעטרושקע אין זאַלצוואַסער, און איין מאָל כּרִיין אין חרוסת. האָב איך שוין געפֿרעגט דריי קשיות.

די פֿערטע קשיא וועל איך אַיך פֿרעגן: **שְׁבֹכַל הַלֵּילוֹת** אַלע נעכט פֿון אַ גאַנץ יאָר **אָנוּ אוֹכְלִין** עסט מיר אונדז **בֵּין יוֹשְׁבֵינֵינוּ זִיצְנֵיכֶם וּבֵין מְסֻבִּין** אָדער אָנגעליינט. אָדער **הַלֵּילָה הַזֶּה** די נאַכט פֿון פסח **כֹּלּוֹנוּ מְסֻבִּין** זיצט מיר אונדז אַלע אָנגעליינט.

האַט איך שוין געפֿרעגט אינק אַלע פֿיר קושיות, איצט בעט איך ענק, ענטפֿערט'ס מיר אויף זיי אַ תּירוּץ!

Worms-i Mahzor, 1272
 (Jeruzsálem, Nemzeti Könyvtár)

באמן דער אוברשטין אונט אנט אנט

Bittel	Lictor	קֶלְקֶטֶר	בוטין
Zoller	Telonarius	מִדְּבָס	טאווישטר
Trumeter	Tubicen	שׁוֹפָרִיז	טרוויטיר
Vogt	Præfectus	פְּרֶקֶט	בוקט
Iud	Iudæus	יְהוּדִי	יוד
Christ	Christianus	כְּרִיסְטִי	קרישט
Türck	Turca	תּוּרְכִי	טורק
Araber	Arabs	אַרָבִי	האייד
Mor	Aethiops	פְּרִשִׁי	מור
Griech	Græcus	יֻנְגִי	קריך
Françoß	Gallus	גַּלְלוֹנִי	סרבנות
Hispanier	Hispanus	סְפַנְדִּי	טסניזל
Walch	Italus	לִיטְוִי	וואלך
Teutscher	Germanus	אַשְׁכְּנַזִּי	טיידטר
Vnger	Vngarus	הֻנְגָרִי	אונקר
Tarter	Tartarus	קֶדְרִי	טארטר
Zegeiner	Paganus	כּוֹתֵי	גיינייכר
Haid	Ethnicus	עִי	האייד

באמן דער בוסט וריכט

Vatter	Pater	אַב	פאטר
Mûter	Mater	אַם	מויטר

Elijahu Levita: *Shmoys dvorim*
(1542)

אלמעכטיגער גוט בויא דייך טעמפל שירי אלוז שיד אין אונזרן טע
 טאגן שירי יא שירי
 דעמטיגער גוט ברמהקריגער גוט גרעכטר גוט
 זענפטער גוט הונקער גוט זוירדער גוט
 יודן גוט נאענטער גוט טרויטר גוט
 זעכטיגער גוט ברפטיגער גוט לעברדער גוט
 סארבטצומער גוט נאמהפטיגער גוט עיביגער גוט
 רייכער גוט צארטר גוט קוינגלויכער גוט
 אונז ביזנט מער אונז בויא דייך טעמפל שירי אלוז שיד אין אונזרן
 טאגן שירי יא שירי

אלמעכטיגער גוט

Haggada

1527, Prága

צאנה וראנה

E-63

בן חמשה חומשי תורה

עם כל הפירוט החמישי מנלות

כי נאמר חלקם בכל פירות ארצות בני חרובת מירושלים קריתם וגם נלקחם מן הירושלמיים ישראליים
קדושתם כל חמשה חומשי תורה לכתוב לזמן זמן כל הקראתו מן ספרים יבואו וישמרו גם חמשה
במה חמשה חומשי תורה אשר היו בירושלמיים וגם חמשה כל הפירוט בנקודות אשר חמשה חומשי
שלא יצטרף לחמשה כל חמשה חומשי תורה וגם כל חמשה חומשי תורה בראש חמשה חומשי תורה

דבר אמת ושלום מן היום נאמר מן כל חמשה חומשי תורה אשר היו בירושלמיים חמשה חומשי תורה
אשר היו בירושלמיים חמשה חומשי תורה אשר היו בירושלמיים חמשה חומשי תורה אשר היו בירושלמיים
חמשה חומשי תורה אשר היו בירושלמיים חמשה חומשי תורה אשר היו בירושלמיים חמשה חומשי תורה
אשר היו בירושלמיים חמשה חומשי תורה אשר היו בירושלמיים חמשה חומשי תורה אשר היו בירושלמיים
חמשה חומשי תורה אשר היו בירושלמיים חמשה חומשי תורה אשר היו בירושלמיים חמשה חומשי תורה

נדפס

בסלאוויטא

Verlegt A. J. Mattes.

המא דבית הירושלמי עיי' חמשה חומשי תורה אברהם יוסף ברוך
Lemberg gedruckt bei Chaja Taube Mattes, m.i., 1848

Tsenerene (1542)

*Sol a kokosh mar, moygvred megvirt
mar, jzald er jzerbn, shik mejzerbn
sheitl edje mahdar, jzald er jzerbn,
shik mejzerbn sheitl edje mahdar*

*Di mitschada mahdahr? Di mitschada
mahdahr? Sharja lava jinji a saya,
engem ada vahar, Sharja lava kik a
saya, engem ada vahar.*

*Vahr mahdahr vahr - Vahr mahdahr
vahr! Ha az Ish-ten neked rendel, ah
tied leszeg mahr. Ha az Ish-ten neked
rendel, ah tied leszeg mahr.*

*Di mikohr leseg mar? Di mikohr leseg
mar? "Yiboneh haMikdash, Ir Tzion
Timalei", Ahkar leseg mar. "Yiboneh
haMikdash, Ir Tzion Timalei", Ahkar
leseg mar.*

סאל א קאקאש מאר, מויגוורט מעגווירט מאר
דזואלד ער דזוערבן שיק מדזערבן שעלט עדשזע מאהדאהר
דזואלד ער דזוערבן שיק מדזערבן שעלט עדשזע מאהדאהר

די מיטשאהדא מאהדאהר? די מיטשאהדא מאהדאהר?
שארגדזשא לאווא דזשינדזשי א סאיא ענגעס אהדא וואהר.
שארגדזשא לאווא קיק א סאיא ענגעס אהדא וואהר.

וואהר מאהדאהר וואהר - וואהר מאהדאהר וואהר - הא אז
איש-טען נעקעד רענדעל אה טיעד לעסעג מאר - הא אז איש-טען
נעקעד רענדעל אה טיעד לעסעג מאר

די מיקאהר לעסעג מאר? די מיקאהר לעסעג מאר? יבנה המקדש
עיר ציון תמלא - אהקאהר לעסעג מאר. יבנה המקדש עיר ציון
תמלא - אהקאהר לעסעג מאר.